

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2294>

Number: 25 , p. 63-87, Summer I 2014

KAYSERİ CAMİ-İ KEBİR (ULU CAMİİ) VAKFI'NIN RUMİ 1254 VE 1256 YILLARINA AİT MUHASEBESİ

*ACCOUNTING RECORD OF FOUNDATION OF KAYSERİ CAMİ-İ KEBİR
(GRAND MOSQUE) BETWEEN RUMI 1254 AND 1256 YEAR (OF JULIAN
CALENDAR)*

Doç. Dr. Özen TOK

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Özet

Osmanlı sosyoekonomik yapısında önemli roller üstlenen vakıfları temelde iki kategoride ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi müessesat-ı hayriye denilen ve bizzat kendisinden istifade edilen vakıflardır. Diğeri ise asl-ı vakf denilen ve müessesat-ı hayriyenin fonksiyonlarını sürekli ve düzenli bir şekilde sürdürmesini sağlayan vakıflardır. Vakıflar, iktisadi faaliyetler neticesinde gelir sağlayan ve bu gelirlerle kamu yararına olmak üzere çeşitli alanlarda hizmet veren, kendi kendine yeterli bir niteliğe sahip kurumlardır. Bu bağlamda başta cami ve mescitler olmak üzere dinî yapıların hizmetlerini aksatmadan sürdürebilmesinde ve ihtiyaçlarının tedarikinde vakıfların rolü tartışılmazdır. Camilerin zorunlu harcamalarının karşılanabilmesi için vakfedilen tarla, bağ, bahçe, ev, dükkân vb. gayrimenkullerin mahsul veya kira gelirleri ile hayrat sahiplerinin yaptığı aynı ve nakdi bağışlar camilerin gelir kaynağını oluşturmuşlardır. Bu çalışma, BOA EV.d. 10949 ile kayıtlı bulunan Kayseri Cami-i Kebir (Ulu Camii) Vakfı'na ait muhasebe defterine dayanmaktadır. Rumi 1254 (M. 13 Mart 1839- 12 Mart 1840) ve 1256 (M. 13 Mart 1840-13 Mart 1841) yıllarında köy ve mezralar ile bağlardan elde edilen mahsullerin öşür gelirlerini ihtiva eden muhasebe kaydında mahsullerin çeşitleri, miktarları ve birim fiyatları ayrı ayrı verilmektedir. Buna göre 1254 yılı için 2877 kuruş ve 10 para, 1256 yılı için 2297,5 kuruş olmak üzere iki yıllık toplam gelir 5874 kuruş ve 30 para olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu gelir, başta vakfın mütevellisi olmak üzere imam, hatip, müezzin ve diğer cami görevlilerine verilen maaş ve tahsisatlara, cami ve çeşme için yapılan çeşitli masraflar ile harç ve vergilere harcanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kayseri, Cami-i Kebir, Vakıf, Muhasebe

Abstract

It is possible to discuss foundations that played important roles in the socio-economic structure of the Ottoman in basically two categories. First of them, are foundations that were called as (müessesat-ı hayriye) charitable foundations, and were benefited from themselves. The otherone is called as asl-ı vakf and it is the foundation that maintain (müessesat-ı hayriye) charitable foundations to continue their functions constantly and regularly. Foundations are institutions that provide income as a result of economic activity and serve in various fields for the public weal with this income, and are self-sufficient in nature. In this context, role of foundations in maintaining religious

structures, especially mosques and prayer rooms continue their services without interruption and supplying their needs is indisputable. Crop or rental income dedicated properties such as fields, vineyards, gardens, houses, shops etc. and grants in-kind and in-cash by benefactors were the income sources of the mosques. This study is based on accounting book of Kayseri Cami-i Kebir (Grand Mosque) Foundation registered with BOE. EV.d. 10949. Crops varieties, quantities and unit prices are separately given in the accounting record comprising tithe income for crops obtained from villages and hamlets and vineyards between the years of Rumi 1254 (AD 13 March 1839 - 12 March 1840) and 1256 (AD 13 March 1840 - 12 March 1841). Accordingly, income for the year is 1254, 2877 kurus 10 para and for the year 1256 is 2297,5 kurus total income for two years is 5874 kurus 30 para. It has been recorded that aforementioned amount was spent for the salaries and allowances of especially the foundation's trustee, imams, preachers, muezzins and other mosque officials, for various expenses made for mosques and fountains and assigned duties and taxes.

Key Words: Ottoman, Kayseri, Cami-i Kebir (Grand Mosque), Foundation, Accounting

1. GİRİŞ

Türkçede vakıf şeklinde telaffuz edilen vakf kelimesi Arapça bir kelime olup, duruş, durma, hareketten kalma, alıkoyma, durdurma gibi manaların yanında bir mal ve mülkü satılmamak şartıyla bir hayra tahsis ve teberru etme anlamına gelmektedir.¹ Bu bağlamda vakıf, bir malı kamunun mülkü hükmünde olmak üzere bir veya birkaç gayeye ebedî olarak tahsis etmektir. Fıkıh kitaplarında yararını insanlara ait olmak üzere bir malı Allah'ın mülkü hükmünde temlik ve temellükten alıkoymak anlamında kullanılmaktadır.² Vakıf kurumu, uzun asırlardan beri bütün İslam memleketlerinde oldukça yaygınlaşmış, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler yapmış dinî ve hukuki bir müessesedir.³ Fıkıh mezheplerinin ve fakihlerinin vakfın hukuki niteliği, kurucu unsurları, bağlayıcılığı ve vakfedilen malın mülkiyeti gibi hususlarda farklı kanaatler taşımaları sebebiyle vakıf tanımları da değişmektedir.⁴

XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, ülkemizde işler vaziyette bulunan vakıflar, üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; Osmanlılardan önceki İslam devletlerinden intikal eden "evkaf-ı kadime", miri arazinin temlik suretiyle kurulan "evkaf-ı irsadiye" ve Osmanlı tebaasından hayırsever kimselerin sırf kendi mülklerinden ayırdıkları mallarla tesis ettikleri "evkaf-ı sahiha-i lazime" şeklindedir. Bu vakıf türlerinden her biri, müstakil vakfiyeleri, vakfiyeleri olmayanlar da eski teamüllere göre, aynı hükmî şahsiyetler olarak faaliyet göstermişlerdir. Evkaf-ı irsadiye ile evkaf-ı kadimenin bir bölümü haricinde kalan, diğer vakıflar üzerinde hükümetlerin doğrudan hiçbir müdahalesi olmamıştır. Kadı huzurunda yapılan duruşma sonunda, şer'iyeye

¹Semseddin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul 1996, s. 1495-1496; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakfı Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003, s. 8; Nazif Öztürk, *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s. 27. Ayrıca vakıf terim ve istilahları için bkz. Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül-Ahlâf fî Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977, s. 13-17; Elmalı M. Hamdi Yazır, *Ahkâm-u'l-Evkaf (Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar)*, Hazırlayan: Nazif Öztürk, Ankara 1995, s. 49-63; Ali Himmet Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966.

² Ali Hikmet Berki, "Hukukî ve İçtimaî Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: V, Ankara 1962, s. 9.

³ Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 1942, s. 1.

⁴ Vakfın tanımı, hukuki niteliği ve çeşitleri için bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İA*, C.XIII, MEB, İstanbul 1993, s.153-172; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 475-479.

sicillerine yapılan tescilin haricinde, ayrıca merkezî bir tescil makamı bulunmadığı için, evkaf-ı lazime-i sahihadan birçoğunun varlığından merkezî hükûmet çoğu zaman haberdar bile değildi. Bu vakıflar, vakıf kurucularının belirlediği şartlara, serbest ekonomi kuralları ve yerinden yönetim esaslarına göre idare edilmişlerdir.⁵

Vakıf sektörü, meydana getirdiği sistem itibarıyla, gösterdiği ekonomik faaliyetlerle gelir sağlayan ve elde ettiği bu gelirlerle toplum ve devlet yararına, çeşitli konularda hizmet üreten, kendi kendine yeterli bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan vakıflar iki cepheli kuruluşlardır. Vakıfların tesisinde esas amaç hizmet olmakla birlikte, sistemin hukuki yapısı ve sosyal tesisleri tamamlandıktan sonra ilk yapılan şey, üretim yapmak ve gelir temin etmektir. XIX. yüzyılda merkezi idarenin iktisadi faaliyetleri ve gelir kalemleri; köylerin ve mezraların öşür gelirleri, ferağ ve intikal harçları, muaccelat ve mukataat bedelleri, ev, dükkân gibi gayrimenkullerin kira gelirleri, çiftlik, orman ve zeytinlik işletmeleri, para ve bankacılık çalışmaları gibi zirai, ticari ve sınai işletmelere dayanmaktadır.⁶

Sultan II. Mahmud döneminde girilen kurumları yenileştirme çalışmaları sırasında menkul ve gayrimenkul olarak oldukça büyük bir kaynağı yönlendiren ve geniş çapta personel istihdam eden vakıfların idaresi de ele alınmıştır. Zira çoğu yerlerde vakıf tesis, idare ve idamesindeki geleneksel anlayış bozulmuş ve suistimaller artmıştır. Bu bağlamda vakfiye şartlarına aykırı davranılarak vakıf mallarının yağmalanması, hayrat amaçlı olmaktan ziyade vergiden ve müsadereden kurtulmak için servetin mütevellî tayin edilen evlada intikal ettirilmesi cihetine gidilmiştir. Bu gibi sebeplerin yanı sıra muhtelif ekonomik faktörlerin etkisiyle bazı vakıf gelirlerinin zamanla ihtiyaçları karşılayamayacak derecede tükenmesi de sistemi zora sokmuştur. Öte yandan gerek merkezî yönetim gerekse taşradaki temsilcileri, vakıfların yaşamasını sağlayıcı denetim ve müdahaleleri her zaman lâıkiyle gerçekleştirememiştir. Bunlara ilaveten II. Mahmud devletin resmî hiyerarşisi dışındaki sivil unsurları denetim altına alma anlayışında olduğundan, vakıflardan güç alan ulemayı kontrol edebilmek için merkezileştirmeye yönelmiştir. Böylelikle 1826 yılında vakıfların meseleleriyle ilgilenmek ve yer yer yapılan yolsuzlukları takip edip sorumluları cezalandırmak maksadıyla Evkaf-ı Hümayun Nezareti adıyla bir teşkilat kurulmuştur. Başlangıçta bilhassa hükümdarın kurduğu vakıflarla ilgilenen bu kurum 1839 yılında ülkedeki bütün vakıfların merkezi hâline getirilmiştir.⁷ Bu süreçte, vakıfların özerk yönetimine peyderpey son verilerek, merkezî yönetim ve denetime geçilmiştir. Bu işi merkezde Evkaf-ı Hümayun Nezareti, taşrada da bu nezarete bağlı olarak teşkilatlanmış Evkaf müdürlükleri yürütmüştür.⁸

Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kuruluş sebeplerinin başında, vakıf sektöründe yaşanan dağınıklığa ve keyfiliğe son vermek, vakıfların yönetimini, toplum ve müessese lehine ıslah etmek gelmiştir. Ayrıca Nezaret bünyesinde teşkil edilecek Evkaf Hazinesi kanalıyla vakıflar arası kaynak aktarımını sağlayarak, geliri giderini karşılamayan, vakıflara destek sağlamak gibi iyi niyetlere dayalı düşünceler de ön planda olmuştur.⁹

⁵ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 63.

⁶ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s. 109.

⁷ Abdullah, Saydam "Vakıf Anlayışında Yenilenme İhtiyacı ve XIX. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Vakıfları", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, (2003), s. 187.

⁸ Mustafa Alkan, "Tanzimat'tan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü", *OTAM*, Sayı:19, Ankara 2006, s.15.

⁹ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s. 69.

Vakıfların faaliyet alanlarını camilerle sınırlandırmak söz konusu değildir. Bununla beraber konumuz olan Kayseri Cami-i Kebir örneğinde olduğu gibi, camilerin yapımı için gerekli olan mali harcamaları umumiyetle hükümdar, vezir, emîr, eşraf gibi nüfuzlu kişiler üstlenmiş; bakımı, malzeme temini, görevlilere ödeme yapılması gibi masrafları ise camiye vakfedilen gayrimenkul gelirleriyle karşılanmıştır. Başka alanlarda da hizmet veren vakıflar İslam âleminde o kadar yaygınlaşmıştı ki hemen hemen her caminin en az bir gayrimenkul vakfı vardı. Bazı camilerin, buldukları yerden çok uzaktaki yerlerde vakıf mülkleri bulunabiliyordu.¹⁰ Camilerin yapım, onarım, aydınlatma, ısıtma, bakım ve benzeri ihtiyaçlarının karşılanması ile cami görevlilerinin maaş ve ücretlerinin ödenmesi gibi harcamalar, camilerin hizmete açık olarak devamını sağlamak için gerekli giderlerindedir. Bu giderlerinin karşılanması için kimi zaman devlet bütçesi (beytülmal), kimi zaman gelirleri camiler için vakfedilen tarla, bağ, bahçe, dükkân ve benzeri gayrimenkullerin mahsul veya kira gelirleri, kimi zaman da yöre halkının doğrudan yaptığı ayni ve nakdi bağışlar en temel finans kaynakları olmuştur. Günümüzde de bu amaçla kurulan dernekler camiler için benzer fonksiyonu icra etmektedirler. Camilerin finansmanı İslam'ın ilk devirlerinden itibaren Müslüman toplumun gündemine girmiştir.¹¹

Osmanlı döneminde camiler banilerinin kurduğu vakıfların mütevellileri tarafından yönetilmiştir. Bu vakıfların hukuki statüleri vakfiyelerinde¹² belirlenmiştir. Camiye ait vakıfların yönetiminden sorumlu olan mütevellilerin her yıl muhasebe sonuçlarını mahallî kadi aracılığıyla merkeze gönderip tasdik ettirirlerdi. Vakıf sahibinin vakfiyede tespit ettiği imam, müezzin, hatip, gibi cami görevlilerinin ücretleri mütevellilerce ödenirdi. Artan gelirler de caminin bakım, onarım vb. ihtiyaçları için kullanılırdı.¹³

Osmanlı dönemi camilerinde imam, hatip, müezzin ve kayyım gibi hizmetli; cüzhan, yasinhan, kıraathan gibi Kur'an okuyucuları; devrhan, duahan gibi duacılar; serrac, ferraş, mahyacı, bevvab, bekçi, hafız-ı seccade ve nazır gibi idari personel; kürsü şeyhi, müderris ve hafız-ı kütüb gibi görevliler bulunmaktaydı. Bu durum daha önceki dönemlerde olduğu gibi XIX. yüzyılda da bazı camilerin, günde beş vakit namaz kılınan mabetlik vasıflarının yanında, bir bakıma bugünkü yaygın eğitime benzer şekilde halk eğitimi yapılan, okuyucuya kitap veren kütüphanelere sahip, birer eğitim merkezleri olduklarını ortaya koymaktadır.¹⁴

2. Cami-i Kebir Vakfı ve Bu Vakfa Tahsis Edilen Köy ve Mezra Gelirleri

a. Cami-i Kebir (Ulu Camii)

İslam şehirlerinde ulu camiler buldukları şehrin veya banilerinin adıyla anıldığı gibi Cuma camisi ve cami-i kebir gibi isimlerle de anılmışlardır.¹⁵ Kayseri Ulu Camii, Dânişmendlilerden kalan kapsamlı dinî yapıların en eskisi olup hanedanın üçüncü hükümdarı

¹⁰ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami-Dinî ve Sosyokültürel Tarihi", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 53.

¹¹ Ahmet Onay, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Camilerin Finansmanı", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.7, No: 18, Aralık 2009, s. 44.

¹² Vakfiyenin muhtevası ve şekil bakımından özellikleri için bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1994, s. 359-369. Ayrıca bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s.465-467; Hasan Yüksel, "Vakfiye- Türk ve Osmanlı Tarihi", *DİA*, C.42, İstanbul 2012, s. 467-469; Mehmet Şeker, "Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, 1993, s.1-18.

¹³ Ahmet Önkal-Nebi Bozkurt, "Cami-Dinî ve Sosyokültürel Tarihi", s. 53.

¹⁴ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, s. 41.

¹⁵ Nusret Cam, "Ulucami", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 80. Ayrıca bkz. Ali Yeğen, *Kayseri'de Tarihi Eserler*, Kayseri 1993, s. 41-42.

Melik Muhammed zamanında (1134-1143) inşa edilmiştir. Sultan Camii olarak da anılmıştır.¹⁶ Sonradan Selçuklu Devleti'nin hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında 1205 tarihinde emirlerden Muzaferüddin Mahmud bin Bağban adlı emir tarafından imar edilmiştir. Sözü edilen cami bir dönem Kayseri'de bulunan camilerin en eskisi ve en güzeli olarak, Kapalı Çarşı'nın yakınında ve şehrin hemen hemen ortasında yer almıştır.¹⁷

XVII. yüzyıl ortalarında Kayseri'yi gezen Evliya Çelebi de bu caminin şehrin en eski camisi olduğundan ve minaresinin eşsizliğinden bahseder.¹⁸ Tesis tarihinden beri yer yer onarım görmüşse de 1716 tarihinde meydana gelen zelzelenin etkisiyle kubbe ve kemerleri ile sütun ve duvarları yıkılmış beş sene kadar harap hâlde kaldıktan sonra 1722 tarihinde Matbah-ı Âmir Emini Kayserili Hacı Halil Efendi tarafından eski mimari şekli yenilenerek imar ve inşa edilmiştir.¹⁹ Mevcut Türk eserlerinin en eskisi olan Cami-i Kebir 35x50 m. ebadı ile inşası sırasında mevcut mabetlerin en büyüğü idi. Ancak, Hunad Camii inşa edildikten sonra bu vasfını kaybetmiştir. 42 kemer ayağına istinat eden damı düz ve döneminde toprak ile örtülü idi.²⁰

Günümüzde yıkılmış ve ortadan kalkmış olan medrese ile birlikte külliye hâlinde yaptırılan cami dikdörtgen plan üzerine kurulmuş ilk İslam cami tipine dâhildir. Biri mihrabın önünde, diğeri ortada olan kubbelerinden orta kubbe Osmanlı döneminin sonlarında, XIX. yüzyılda yapılmıştır. Caminin zemini bugün şehir zemininden üç metre kadar aşağıda kalmıştır. Daha önce dolmuş olduğu hâlde 1955 yılında yapılan onarımda, hafriyatla şimdiki orijinal zemin bulunmuş ve camiye taş merdivenle inilmeğe başlanmıştır. Cami, hariçten Osmanlı devri görünümünü 1716 depremi sonrasında yapılan tamirle almıştır. Batı'da kibleye yakın, sonradan açılmış kapısı ile birlikte dört adet olan kapılar da şekillerini bu son tamirle almışlardır. Dam kalın toprak tabakası ile örtülü iken son restorasyonda toprak kaldırılmış, taş kaplanmış üzerine asfalt dökülmüş ve kubbeler de kurşunla kaplanmış. Batı duvarı ortasına yerleştirilen kalın tuğla minare şerefeye kadar orijinal olup, şerefeden sonraki kısmı Osmanlı devrinde yenilenmiştir.²¹

Bugün caminin etrafı, Osmanlı döneminde ticaret alanı olarak kullanılması nedeniyle ticari yapılarla çevrilidir. Kuzeyinde 1727 yılında Sultan III. Ahmed zamanında dönemin meşhur sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Vezir Hanı bulunmaktadır. Kuzeydoğu cephesinde, cami ile Vezir Hanı arasında dar bir geçit yer almaktadır. Caminin güneydoğu cephesinde, XIX. yüzyılda yapılmış Raşit Efendi Kütüphanesi yer almaktadır. Önceleri kütüphaneye caminin içinde bulunan bir kapıdan geçilerek girilmekteydi. Kütüphanenin doğusunda ise Mahkeme Hanı olarak adlandırılan bir yapı daha bulunuyordu. Caminin güney cephesine bitişik olan ve camiyle aynı döneme tarihlenen yine Danişmendli dönemine ait Melikgazi Medresesi olarak adlandırılan yapı bulunmaktaydı.

¹⁶ Baha Tanman, "Danişmendliler-Mimari", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 475.

¹⁷ Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi (Mirat-ı Kayseriyye)*, Hazırlayan: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 14.

¹⁸ Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. III, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999, s. 106.

¹⁹ Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi (Mirat-ı Kayseriyye)*, s. 15.

²⁰ Besim Darkot, "Kayseri", *İA*, C. 6, İstanbul 1993, s.488-489.

²¹ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 19.

Medrese'den günümüze sadece caminin kible cephesine bitişik olarak yapılmış türbesi kalmıştır.²²

b. Cami-i Kebir Vakfı'na Tahsis Edilen Köy ve Mezra Gelirleri

Osmanlı Devleti'nde vakıfların gelir kaynakları şehirlerin konumuna ve durumuna göre farklılık göstermektedir. Bazı vakıflara, köyler ve çiftlikler şeklinde tamamen kırsal gelirler tahsis edilmiştir. Bazı vakıflar ise dükkân, han, hamam, ev gibi çok sayıda şehirlerde gelir getirici mülke sahiptirler. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların bütçelerinin ana gelir kalemini genel olarak kırsal gelirler oluşturmaktadır. Bu kırsal kesimin daha düzenli ve güvenli bir gelir kaynağı olması ile ilgilidir.²³

Cami-i Kebir'in XIX. yüzyıl öncesine ait gelir kaynaklarıyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın konusunu XIX. yüzyılda vakfın köy ve mezralarda bulunan araziden elde edilen öşür gelirleri oluşturmaktadır.²⁴ Bu zirai gelir kaynakları arasında Kayseri sınırları dâhilinde yer alan köy ve mezralar yer almaktadır. Bu bağlamda Cami-i Kebir'e vakfedilen köy ve mezralarının XVI. yüzyılın başlarındaki durumuna dair bilgiye ulaşmak mümkündür. Buralardan elde edilen gelirler: Cırlavuk köyünün malikâne hissesinden 6.820 akçe, Mara köyünün gelirlerinden 3.818 akçe, Zaviyecik mezarından 750 akçe olmak üzere toplam 11.418 akçeydi.²⁵ Yine 1500 ve 1584 tarihli tahrir ve evkaf defterlerine göre Cami-i Kebir'in yıllık geliri 1500 senesinde toplam 7193 akçe, 1584 senesinde ise 19.534 akçedir.²⁶ 1764 yılında caminin bazı köyler de dâhil olmak üzere toplam 16.532 akçe geliri mevcuttur.²⁷

Mart 1839 ve Mart 1841 dönemlerini ihtiva eden iki yıllık gelirlerin toplamı ise 5874 kuruş ve 30 para olarak gerçekleşmiş olup aşağıda ayrıntılı olarak gelir ve giderlerin muhasebesine yer verilmiştir.

1860 senesi için Cami-i Kebir'in vakit müezzinine, Cuma müezzinine, ser-mahfile ve ferraş ile diğer görevlilere şart edilen vakıf gelirlerinin toplamının 3064 kuruş olduğu görülmektedir. Bu gelir o dönemde vakfın mutasarrıfları olan Osman, Mustafa Arif, Mehmed, Ahmed Nail, es-Seyyid Mehmed, es-Seyyid Mehmed Emin, es-Seyyid Hasan, Salih ve Ahmed adlı kimseler arasında taksim edilmiştir. Söz konusu 3064 kuruş gelirin köy ve mezralara göre dağılımı ise: Yazır köyünden 2372 kuruş, Mancusun köyünden 90 kuruş, Dadasun köyü Zaviyecik mezarından 23 kuruş, Mancusun köyü Kadıbağı mezarından 28 kuruş, Kızık köyü Kadıbağı mezarından 13 kuruş ve 20 para, Kemer köyünden 369 kuruş, Kemer köyü Yukarısınır mezarından 18 kuruş ve 20 para, Kemer köyü Kalınağıl mezarından 86 kuruş, Mahzemin köyü Kalınağıl mezarından 39 kuruş ve Akin köyü Bazîr mezarından 25 kuruştur.²⁸ Yine aynı yıl için Cami-i Kebir Vakfı'nın imamet ve tevliyetine ait vakıf gelirleri de

²² Osman Eravşar, "Cami-i Kebir (Ulu Camii, Sultan Camii)", *Kayseri Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, s. 296.

²³ Mehmet Kabacık, "177 Numaralı Halep Şer'îye Siciline (Evkâf Muhasebe Defterine) Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Halep Vakıflarının Gelir ve Giderleri", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Cilt: 6 Sayı: 8, Ekim 2013, s. 1124. Osmanlı toprak sistemi ve vakıf arazinin çeşitleri hakkında bilgi için bkz. Cemile Şahin, "Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Cilt: 5, Sayı: 6, Aralık 2012, s. 434-461.

²⁴ Cami-i Kebir'e XVI. ve XVII. yüzyılda vakfedilen çeşitli dükkânlar ve elde edilen kira gelirlerinin tahsis edildiği yerler için bkz. Zübeyde Peşter, *Vakfiyelerine Göre Kayseri Vakıfları (H.905-1115 / M. 1500-1700)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001, s. 56-57.

²⁵ Mehmet İnbaşı, *XVI. YY. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 52.

²⁶ Yasemin Demircan Özırmak, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 66-67.

²⁷ Muhammed Karakaş, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997, s. 45.

²⁸ BOA, *EV.d. 17132*, s. 5

1718 kuruştur. Mutasarrıf olarak es-Seyyid Mehmed Efendi, İsmail Efendi, İbrahim Efendi ve Mehmed Alim Efendi'nin adları geçmektedir. İmamet ve tevliyete tahsis edilen vakıf gelirlerinin köy ve mezralara göre dağılımı: Cırlavuk köyünden 1567 kuruş, Kemer köyünden 7 kuruş, Darsiyak köyünde Cırlavuk mezarından 14 kuruş, Kemer köyünde Yukarısınır mezarından 5 kuruş ve 36 para, Kemer köyü Kalınağıl mezarından 41 kuruş ve 26 para, Mahzemin köyü Kalınağıl mezarından 13 kuruş ve 18 para, Erkilet köyü Kozluca mezarından 48 kuruş, Erkilet köyü Gümüştekin mezarından 21 kuruş olmak üzere toplamda 1718 kuruştur.²⁹ 1860 yılı için vakfın toplamda geliri de 4782 kuruştur.

Vakfın 1283-1287 (M. 1866-1870) yılları arasında caminin vakit müezzinine, Cuma müezzinine, ser-mahfile, ferraş ve diğer cihetlere şart edilen ve Yazır köyü ile beraber 10 köyden elde edilen hasıl ve bedellerinin beş yıllık dağılımı: 1283 yılı için 2426 kuruş, 1284 yılı için 2508 kuruş, 1285 yılı için 2483 kuruş, 1286 yılı için 2939 kuruş ve 1287 yılı için 4300 kuruştur.³⁰ Yine vakfın imamet ve tevliyete ait Cırlavuk ve 8 köyden elde edilen hasıl ve bedelleri ise: 1283 yılı için 2608 kuruş, 1284 yılı için 2519 kuruş, 1285 yılı için 3692 kuruş, 1286 yılı için 3642 kuruş ve 1287 yılı için 3559 kuruştur.³¹

3. Cami-i Kebir Vakfı'nın Rumi 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Muhasebesi

Konumuz olan muhasebe kayıtları vakfın Rumi 1254 ve 1256 yıllarına ait olmak üzere köy ve mezralar ile bağ ve cehri³², aşarından elde edilen kısmı ihtiva etmektedir. Mali seneler, Hicri yıllara göre sayılır ve 1 Marta rastlayan Hicri yıla göre tayin edilirdi. Miladi tarihe göre ilk on ayı bir, son iki ayı onu takip eden yıla düşen iki ayrı yıla tekabül ederdi.³³ 1254 Rumi yılı Miladi 13 Mart 1839 – 12 Mart 1840 dönemini ihtiva etmektedir. 1255 Rumi yılı ise sıvış yılı³⁴ olduğundan hesaplanmamakta ve 1256 Rumi yılı da Miladi 13 Mart 1840 – 12 Mart 1841 dönemini ihtiva etmektedir. Çalışmaya konu olan iki yıllık dönem miladi olarak 1839 ila 1841 tarihleri arasında yer aldığından Tablo ve diğer verilerde Rumi tarihler esas alınmıştır.

Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne müllhak olan Cami-i Kebir Vakfı'nın berat ile müşterek mütevellileri olan es-Seyyid Ahmed Efendi ve es-Seyyid İsmail Efendi ibn Abdullah adlı kardeşlerin talebiyle Rumi 1254 ve 1256 yıllarına ait vakfın muhasebesi ilgililerin huzurunda H. 25 Rebiyülevvel 1257 (M. 17 Mayıs 1841) tarihinde görülmüştür.

Söz konusu muhasebe kaydının sonunda Cami-i Kebir'in Kayseri'de Ayasofya Camisi mesabesinde olduğu, mevcut durumuyla mamur ve içinde beş vakit namazın cemaatle eda edildiği, birkaç dersiam efendinin gece ve gündüz ders vermekle meşgul oldukları, cami

²⁹ BOA, EV.d. 17132, s. 8

³⁰ BOA, EV.d. 20297, s. 3

³¹ BOA, EV.d. 20297, s. 4

³² Meyvesi boya maddesi olarak kullanılan cehri bitkisi, 19. yüzyılda Anadolu'da yaygın olarak yetiştirilmekteydi. Bitkinin yetişmesi açısından doğal şartların çok uygun olduğu Kayseri yöresi ise o dönemde Anadolu'da cehrinin en iyi kalitede ve en çok üretildiği yöre idi. Kayseri'de cehri üretimi hakkında geniş bilgi için bkz: Mehmet Somuncu, "Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Ocak-Haziran 2004, s. 99-125. Ayrıca bkz. Ali Tuzcu, "19. Yüzyıl Başlarından 20. Yüzyılın İlk Çeyreğine Seyyahların Gözüyle ve Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 527-552.

³³ Faik Reşit Unat, *Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK, Ankara 1988, s. XIII.

³⁴ Osmanlı dönemi sıvış yılı uygulamaları için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1983, s. 208-210; Halil Sahillioğlu, "Sıvış Yılı Buhranları", *İ.Ü.İFM*, C. 27, No:1-2, 1967-68, s. 75-111; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 2005, s. 195.

görevlilerinin hizmetlerini ifada kusurları olmadığı, caminin ihtiyaçlarından olan yağ, mum, balmumu vesaire masraflarının tahsis edilen diğer vakıflardan her yıl eksiksiz olarak temin edildiği ve ayrıca tamir ihtiyacının hayır sahiplerince yerine getirildiği bilgilerine yer verilmiştir.

Mahsul çeşitleri arasında buğday, arpa, çavdar, burçak, mercimek, zeğrek³⁵, ızgın³⁶, galla (galle)³⁷, cehri, meyve vs. gelmektedir.

a. Vakfın Cırlavuk Köyünden Gelirleri ve Yapılan Harcamalar

Muhasebe kaydına göre vakfın gelirleri arasında Kayseri'nin Sahra nahiyesine tabi Cırlavuk köyündeki malikâne yer almaktadır. Cırlavuk köyü gelirleri caminin imamet ve tevliyetine tahsis edilmiştir. İki senenin hesabından olmak üzere elde edilen öşürden mütevellilerin aldıkları hasılat ve miktarları Tablo-1'de olduğu gibi gerçekleşmiştir.

Burada mahsulün ölçü birimi olarak kile³⁸ verilmiştir. Kayıtlar Cırlavuk köyü verileri için çeyrek birim (1/4) üzerinden hesaplanmıştır. Yazır, Kemer, Zaviyecik mezarası ve Kadıbağ mezarasının kayıtları ise tam birim üzerinden hesaplanmıştır. Fiyatlandırmanın para ve kuruş olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu dönemde 40 para 1 kuruş değerindedir.

Tablo-1: Cırlavuk Köyü 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Aşar Hasılatı

Cırlavuk Köyü 1254 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Ürün	Ölçü (Çeyrek Kile)	Miktarı (Kuruş)	Çeyrek Birim Fiyatı (Para)
Buğday	60	150	100
Çavdar	420	525	50
Arpa	400	500	50
Burçak	20	25	50
Mercimek	2	12	240
Zeğrek (Keten Tohumu)	2	10	200
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	105	--

³⁵ Zeğrek / Zeyrek: Osmanlı döneminde bir sanayi bitkisi olan zeğrek, aslında "yabani keten tohumu" demektir. "Bezirhane" adı verilen işletmelerde tohumlarından yağ çıkarılır ve bu yağa "beziryığı" denilirdi. Günlük hayatta yaygın bir kullanımı vardı. 20. yüzyılın ortalarına kadar giderek ekimi azalmıştır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, keten tohumlarına bezir, sârek, segerek, seğerek, seğrek, seyelek, seylek, siyelek, zağrek, zârek, zegerek, zegir, zeğrek, zeprik, zerek, zeyerek, zeylek, zeyrek ve zigr adları verilmektedir (Selahattin Tozlu-Ümit Kılıç, "Erzurum Ziraat Tarihinden Notlar: Zeyrek", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 4, İlkbahar 2011, s. 101-102).

³⁶ Izzın: Tanelerinden beziryığı çıkarılan bitki, kenevir tohumu (*Yeni Tarama Sözlüğü*, Düzenleyen: Cem Dilçin, TDK, Ankara 1983, s. 111).

³⁷ Galle (Galla): zahire, ekin, mahsul gelir manalarına gelen Arapça bir kelime olup vakıf terminolojisinde han, dükkân, ev kirası, bağ bahçe ve çiftlik mahsulatı gibi vakıfların geliri manasında kullanılmıştır (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I, İstanbul 1993, s. 643). Ayrıca, tahıl, hububat, mısır, meyve anlamlarında da kullanılmaktadır (Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Düzenleyen: J. Milton Cowan, Beyrut&Londra 1980, s. 679).

³⁸ Kile: hububat ölçmede kullanılan 4 şinik, 8 kutu veya 50 kadeh ya da 5000 habbe yahut 50 kaseye eşit hacim ve ağırlık ölçüsü birimi olup, zaman, bölge ve tahılın cinsine göre değişiklik gösterir. Standart olarak 36 litreye eşit 37 desimetreküp veya 400 dirheme veya 20 okkaya eşit, 25,659 kg. (Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010, s. 350). Bölgeye göre değişen değerler için ayrıca bkz. Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, 14. Baskı, İstanbul 2009, s. 251; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 405-406.

Cırlavuk Köyü 1256 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Buğday	58	435	300
Galle	13	78	240
Çavdar	162	810	200
Burçak	8	32	160
Mercimek	3	18	240
Zeğrek	13,5	67,5	200
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	344,5	--
Toplam	--	3112	--
Tevliyet ciheti gallesi (1/5)	--	622	--
Geriye Kalan Toplam	--	2490	--

Tablo-1'de görüldüğü üzere $\frac{1}{4}$ üzerinden verilen hesaplamalar dikkate alındığında 1254 yılında 1 kile buğday 400 para (10 kuruş); çavdar 200 para (5 kuruş); arpa 200 para (5 kuruş); burçak 200 para (5 kuruş); mercimek 960 para (24 kuruş) zeğrek ise 800 para (20 kuruş) seviyelerinde fiyatlandırıldığı görülmektedir. Tablo-1'deki verilere göre söz konusu bu ürünlerin birim fiyatlarının ise 1256 yılında artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre 1 kile buğday 1200 para (30 kuruş), çavdarın 800 para (20 kuruş), burçağın 640 para (16 kuruş), mercimeğin 960 para (24 kuruş) ve zeğreğin 800 para (20 kuruş)'dan fiyatlandırıldığı görülmektedir. Ayrıca yıllara ve bölgelere göre fiyat farklılığı Tablo-6 ve Tablo-7'de verilmiştir.

Yukarıda Tablo-1'de verilen ve Cırlavuk köyünden elde edilen 2490 kuruş gelirden yapılan harcamalar ise "Minhâ el-İhrâcat" başlığı altında ayrı olarak verilmiştir. Bu harcama kalemleri arasında hitabet, imamet ve diğer vazife sahipleriyle caminin çeşitli masraflarının yanı sıra vakıfların Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne tabi olmasıyla birlikte Maliye için alınan vergi ve harçlar da dâhil edilmiştir. Tevliyet için gelirin 1/5'ini teşkil eden 622 kuruş, hitabet için 120 kuruş, imamet için 200 kuruş ve caminin diğer görevlilerine 1250 kuruş olmak üzere toplamda 2192 kuruş personele verilmiştir. Cami masrafları için 665 kuruş harcanmıştır. 3112 kuruşun 65 kuruşu öşür masrafı olarak kaydedilmiş ve diğer muhasebe harcı, maaş-ı muharrir ve kitabet harcamalarıyla birlikte harcama 255 kuruş olmuştur. Tablo-2'de Cırlavuk köyü gelirinden yapılan harcamaların dağılımı her iki yıl için ayrı ayrı gösterilmiştir.

Tablo-2: Vakfın Cırlavuk Köyü Gelirlerinden 1254 ve 1256 Yılı İçin Harcama Kalemleri

Harcama Kalemi	1254 Yılı	1256 Yılı	Toplam (kuruş)
Hitabet (el-Hac Mehmed Efendi)	60	60	120
İmamet (Madazlızâde Alim Efendi)	100	100	200
Diğer Görevliler (es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid İsmail ve es-Seyyid Mustafa Efendiler)	625	625	1250
Cami için çeşitli masraflar	--	--	665
Öşür masrafları	--	65	65
Muhasebe harcı	--	--	31
Maaş-ı Muharrir	--	--	154
Muhasebe Kitabeti Ücreti	--	--	5
Toplam	--	--	2490

b. Vakfın Yazır Köyünden Gelirleri ve Yapılan Harcamalar

Sahra nahiyesine bağlı Yazır köyünün malikânesinin gelirleri Cami-i Kebir'in hademesine meşruta olduğu belirtilmektedir. İki senenin aşar gelirleri toplamda 1651 kuruş olup, bunun 31 kuruşu öşür masrafı olarak kaydedilmiştir. Vakfa kalan miktar 1620 kuruş olarak gerçekleşmiştir. Vakfın Yazır köyünden gelir kalemleri ve miktarları aşağıda Tablo-3'te verilmiştir. Buna göre 1254 yılı için 710 kuruş ve 1256 yılı için de 941 kuruş gelir elde edilmiştir.

Tablo-3: Yazır Köyü 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Aşar Hasılatı

Yazır Köyü 1254 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Ürün	Ölçü (Kile)	Miktarı (Kuruş)	Birim Fiyatı (Para)
Buğday	120	300	100
Çavdar	40	50	50
Arpa	80	100	50
Burçak	12	15	50
Zeğrek	9	45	200
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	200	
Yazır Köyü 1256 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Buğday	57	427,5	300
Galle	23,5	141	240
Arpa	36	144	160
Çavdar	00	00	--
Burçak	5,25	21	160
Zeğrek	2	10	200
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	197,5	--
Toplam	--	1651	--
Öşür Masrafları	--	31	
Geriye Kalan Toplam	--	1620	--

Yazır köyü gelirlerinden yapılan harcamalar, "Minhâ el-İhracat" başlığı altında verilmiştir. Gelirlerin taksimi 12 sehîm üzerinden yapılmıştır. Bu 12 sehîmin 1 sehîmi Keçeci Çeşmesi'nin suyolu vazifesine tahsis edilmiş, diğer hisseler de müezzin, sermahfil, devrhan, kayyım, ferraş, cüzhan ve Cuma müezzinleri olmak üzere cami görevlileri arasında taksim edilmiştir. Buna göre 1620 kuruşun 1/12'si olan 135 kuruş Keçeci Çeşmesi suyolu vazifesine; 5/12'si olan 675 kuruş camide müezzin, sermahfil ve devrhanlık vazifesini ifa eden es-Seyyid Hafız Halil'e; geriye kalan 6 sehîm de her biri 2'şer sehîm olmak üzere camide kayyım ve ferraş olan es-Seyyid Mehmed Emin Efendi'ye; Cuma müezzinliği ve cüzhanlık vazifesini ifa eden Mehmed Efendi ile Mustafa Efendi'ye tevdi edilmiştir. Tablo-4'de Yazır köyünden elde edilen gelirlerden yapılan harcamaların dağılımı gösterilmiştir.

Tablo-4: Vakfın Yazır Köyü Gelirlerinden 1254 ve 1256 Yılı İçin Harcama Kalemleri

Harcama Kalemi		Sehim	1254 Yılı	1256 Yılı	Toplam (Kuruş)
Keçeci Çeşmesi'nin su yolcu vazifesi		1	--	--	135
Müezzin, sermahfil ve devrhan (es-Seyyid Hafız Halil)		5	--	--	675
Kayyım ve ferraş (es-Seyyid Mehmed Emin ve es-Seyyid Ahmed)		2	--	--	270
Müezzin-i Cuma ve cüzhan (Pilavcıoğlu Mehmed Efendi*)		2	--	--	270
Diğer müezzin-i Cuma ve cüzhan (Siyavuş oğlu Mustafa Efendi**)		2	--	--	270
Toplam	Vâkıfın şartı üzere verilen maaşlar				1080
	Vefat edenlerin zimmetlerine taalluk eden				386,5
	Mahlûl bakiye olup Hazine-i Amire'ye teslim olunan				153,5
Genel Toplam		--	--	--	1620
(*) 1256'da vefat edip hissesi mahlûl olmakla Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'ne ait olan Müteveffanın hayatında zimmetinde taalluk eden 193 kuruş, 10 para Hazineye ait olup teslim olunan 76,5 kuruş, 10 para					
(**) Bu da fevt olup hissesi mahlûl ve hazineye ait olan Müteveffanın hayatında zimmetinde taalluk eden 193 kuruş, 10 para Hazineye ait olup teslim olunan 76,5 kuruş, 10 para					

c. Vakfın Kemer Köyü ile Zaviyecik ve Kadıbağı Mezralarından Gelirleri ve Yapılan Harcamalar

Muhasebede Kemer köyü malikânesinin gelirleri 2400 dirhem itibariyle 100 dirhem hissesi camiye imam olanlara ve 133 dirhem hissesi müezzin olanlara meşruta olduğu belirtilmiştir. 1254 yılı için 120 kuruş ve 1256 yılı için 189 kuruş ve 10 para olmak üzere iki senelik hasılat 309 kuruş ve 10 para olarak tahakkuk etmiştir. Benzer şekilde Sahra nahiyesine tabi Mancusun köyündeki Zaviyecik mezrası malikânesinin hasılatı caminin Cuma müezzini ve cüzhanı olanlara meşruta olduğu görülmektedir. Burada mezranın bir sene ekilip ertesi sene nadasa bırakıldığından bahisle, 1256 senesine ait hasılat söz konusu olmadığı belirtilmiştir. 1254 yılı için Zaviyecik mezrasından elde edilen buğdayın miktarına bakıldığında burasının vakıf için önemli bir gelir kaynağı olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine Kayseri'de bulunan Kadıbağı mezrası malikânesinin hasılatı on iki sehim itibarıyla bir sehim hissesi caminin kayyım ve ferraşına meşrut olup 1254 yılı için 82,5 kuruş ve 1256 yılı için de 82,5 kuruş olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ancak mahsul miktarları itibariyle iki sene arasında yaklaşık 3 katı bir düşüşe karşılık fiyatlarda ise bir o kadar artış olmuştur. Söz konusu Kemer köyü ile Zaviyecik ve Kadıbağı mezralarının iki senelik hasılatları Tablo-5'te olduğu üzere gerçekleşmiştir.

Tablo-5: Kemer Köyü, Zaviyecik ve Kadıbağı Mezralarının 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Aşar Hasılatı

Kemer Köyü 1254 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Ürün	Ölçü (Kile)	Miktarı (Kuruş)	Birim Fiyatı (Para)
Buğday	14	35	100
Çavdar	23,5	29,5	50
Arpa	18,5	22,5	50
Izgın	1	4	160
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	29	
Kemer Köyü 1256 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Buğday	14,5	108,5 (10 para)	300
Çavdar	3,5	17,5	200
Izgın	0,5	2	160
Arpa	7,5	30	160
Burçak	0,5	2	160
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	29	--
Kemer Köyü İçin Toplam	--	309 Kuruş 10 para	--
Zaviyecik Mezrası 1254 Yılına Ait Öşür Hasılatı			
Buğday	230	575	100
Arpa	50	62,5	50
Zaviyecik İçin Toplam	--	637,5	--
Zaviyecik Mezrası 1256 Yılına Ait Öşür Hasılatı			
<i>Mahsul Alınmamıştır.</i>			
Kadıbağı Mezrası 1254 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Buğday	9	22,5	100
Arpa	8	10	50
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	50	--
Kadıbağı Mezrası 1256 Yılına Ait Aşar Hasılatı			
Buğday	3	22,5	300
Arpa	2,5	10	160
Cehri ve bağ öşür bedeli mukataası	--	50	--
Kadıbağı İçin Toplam	--	165	--

Tablo-5'te gösterilen Kemer köyünün iki yıllık geliri olan 309 kuruş ve 10 paranın vakfın şartları gereği caminin imam ve müezzine tahsis edilmiştir. Zaviyecik mezrasının bir yıllık geliri olan 637,5 kuruş camide görev yapan Cuma müezzini ile cüzhan olanlara tahsis edilmiştir. Kadı mezrasının iki yıllık geliri olan 165 kuruş da caminin kayyım ve ferraşına tahsis edilmiştir.

4. Yıllara Göre Mahsul Çeşitleri ve Fiyatları

1254 yılına ait olmak üzere vakfa ait olan yerlerden elde edilen ürünlerin kile cinsinden birim fiyatları şu şekilde gerçekleşmiştir. Buna göre Cırlavuk köyünde 1 kile buğday 400 para (10 kuruş) olarak kaydedilirken, Yazır ve Kemer köyleri ile Zaviyecik ve Kadıbağı mezraları için 1 kile buğday 100 para (2,5 kuruş) olarak işlem görmüştür. Benzer şekilde çavdar ve arpanın da Cırlavuk köyüne ait kaydında 200'er paradan, diğer köy ve mezralar için 50'er

paradan fiyatlandırıldığı görülmektedir. Ancak bu farkın nereden kaynaklandığına dair belgede bir açıklama yer almamıştır. Mahsullerin köylere ve mezralara göre değişkenlik gösteren birim/fiyat durumu Tablo-6'da verilmiştir.

Tablo-6: 1254 Yılına Ait Mahsullerin Kile / Para İçin Esas Alınan Değerleri

Ürün	Cırlavuk	Yazır	Kemer	Mancusun (Zaviyecik Mezrası)	Kadıbağı Mezrası
Buğday	400	100	100	100	100
Çavdar	200	50	50	--	--
Arpa	200	50	50	50	50
Burçak	200	50	--	--	--
Mercimek	960	--	--	--	--
Zegrek	800	200	--	--	--
Izgın	--	--	160	--	--

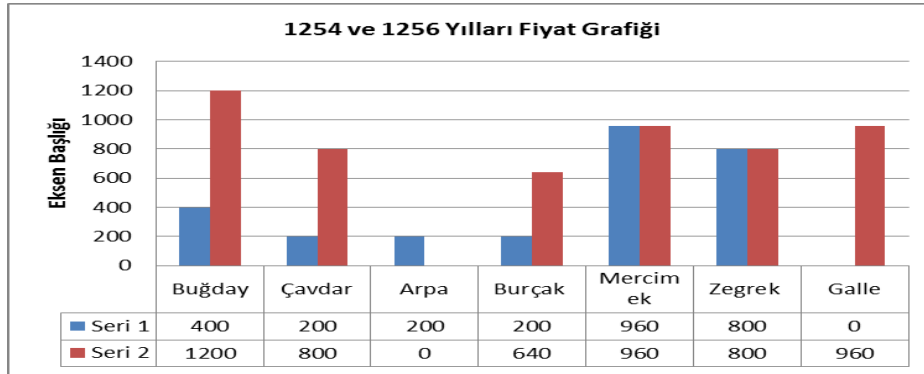
1256 yılında vakfa ait yerlerden elde edilen ürünlerin kile cinsinden birim fiyatları da Tablo-7'de olduğu üzere gerçekleşmiştir. 1256 yılı için Cırlavuk'ta buğdayın kilesinin 1200 para (30 kuruş) olarak fiyatlandırılmıştır. Diğer köy ve mezralarda ise 300 para (7,5 kuruş) üzerinden işlem gördüğü ortaya çıkmaktadır.

Tablo-7: 1256 Yılına Ait Mahsullerin Kile/Para İçin Esas Alınan Değerleri

Ürün	Cırlavuk	Yazır	Kemer	Mancusun (Zaviyecik Mezrası)	Kadıbağı Mezrası
Buğday	1200	300	300	--	300
Galle	960	240	--	--	--
Çavdar	800	--	200	--	--
Arpa	--	160	160	--	160
Burçak	640	160	160	--	--
Mercimek	960	--	--	--	--
Zegrek	800	200	--	--	--
Izgın	--	--	160	--	--

Tablo-6 ve Tablo-7'deki verilere göre fiyatların her iki yıl için büyük farklılık gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Özellikle buğday ve burçak, çavdarın önceki yıla göre birim fiyatında artış olmuştur. Mercimek ve zegrek fiyatında ise değişiklik olmamıştır. Arpa ve gallede ise her iki yıl için fiyatlandırılmadığı için bir mukayese söz konusu değildir. Her iki yılın ürün birim fiyatları Cırlavuk için Grafik-1'de verilmiştir. Buna göre, 1254 yılında buğdayın birim fiyatı 400 para olarak verilirken 1256 yılında 800 para artışla 1200 paraya çıktığı, çavdarın 200 paradan 600 para artışla 800 paraya çıktığı, burçağın 200 paradan 440 para artışla 640 paraya çıktığı görülmektedir. Buna karşılık mercimek ve zegrek birim fiyatları aynı kalmıştır.

Grafik-1: 1254 ve 1256 Yıllarına Ait Cırlavuk'ta Ürün Fiyatları

Buğday ile ilgili kayıtlara daha yakından bakıldığında 1254 ve 1256 seneleri için Cırlavuk, Yazır, Kemer köyleri ile Zaviyecik ve Kadıbağı mezralarından elde edilen ürünün miktarı bakımından çeşitlilik arz ettiği görülür. Birim fiyatlarında da büyük farklılık söz konusudur. Tablo-8'deki verilere göre, beş ayrı yer için kaydedilen ve kile/kuruş olarak verilen ürün miktarı ile bedellerine bakıldığında 1254 yılında toplam üretilen 388 kile buğday karşılığında 1082,5 kuruş kaydedilmiştir. 1256 yılında üretimin 89 kile olmasına karşılık, değeri için 993,5 kuruş gibi oldukça yüksek bir bedel kaydedilmiştir. Burada köy ve mezralara göre farklılıkları bir tarafa bırakarak ortalama olarak hesaplandığında 1254 yılı için 1 kile buğdayın 2,789 kuruşa tekabül ettiği ortaya çıkmaktadır. 1256 yılında ise 1 kile buğdayın 11,162 kuruş olduğu görülmektedir. Bu durumda fiyat artışı yaklaşık 4 kat olmuştur. Diğer taraftan XIX. yüzyılda Osmanlı genelinde hububat fiyatları üzerinde genel bir artışın olduğu gözlenir.³⁹ Burada üretim düşüşünden kaynaklanan bir fiyat artışının söz konusu olduğu müşahade edilmektedir.

Tablo-8: Vakfa Ait Buğday Üretim Yerleri ve Elde Edilen Gelirleri

Buğdayın üretildiği yer	1254 yılı için		1256 yılı için	
	Kile	Kuruş	Kile	Kuruş
Cırlavuk	15	150	14,5	435
Yazır	120	300	57	427,5
Kemer	14	35	14,5	108,5
Zaviyecik Mezrası	230	575	--	--
Kadıbağı Mezrası	9	22,5	3	22,5
Toplam	388	1082,5	89	993,5

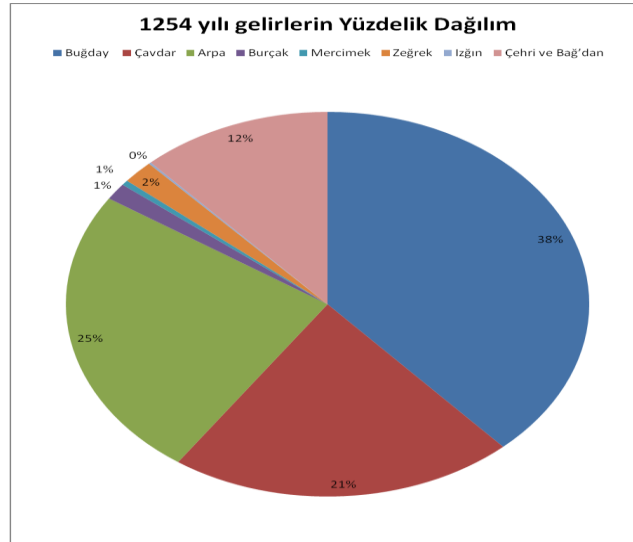
³⁹ XIX. yüzyılda Kayseri'de fiyatların ülke genelinde olduğu gibi hızlı bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. Bu konuyla ilgili bkz. Mustafa Öztürk, "Kayseri'de Fiyatlar (1785-1840)", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997, s. 279-290. Yine Anadolu'da XIX. yüzyılda Hububat fiyatları ile ilgili bazı çalışmalar için bkz. Mustafa Öztürk, "Güney-Doğu Anadolu'da Fiyatlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, TTK, Ankara 1990, s. 99-121; Mustafa Öztürk, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)" *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: VII/1992, s. 167-190; Songül Ulutaş, "Gelenekten Moderne Tarsus'ta Tarımsal Dönüşüm (1839-1856)", *History Studies*, C. 4, Kasım 2012, s. 447-466; Zeynep Özlü, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar", *Bilgi*, Sayı: 39, Güz/2006, s.127-162; Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat'ta Fiyatlar", *Belleten*, C. LXXIV, Sayı: 270, Yıl: 2010 Ağustos, s. 477-515.

Söz konusu vakfın 1254 ve 1256 yıllarına ait köy ve mezralardan elde edilen mahsul cinsleri, kile üzerinden miktarları ve kuruş olarak gelirleri 1254 yılı için Tablo-9 ve 1256 yılı için Tablo-10'da ayrıntılı olarak verilmiştir. Ayrıca bu ürünlerden elde edilen gelirlerin 1254 yılı için dağılımı Grafik-2 ve 1256 yılı için gelirlerin dağılımı da Grafik-3'te verilmiştir.

Tablo-9: Vakfın 1254 Rumi Yılına Ait Mahsul Çeşitleri, Yerleri ve Miktarları

Ürün	Cırlavuk		Yazır		Kemer		Zaviyecik		Kadıbağı		Toplam	
	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş
Buğday	15	150	120	300	14	35	230	575	9	22,5	388	1082,5
Çavdar	105	525	40	50	23,5	29,5	--	--	--	--	168,5	604,5
Arpa	100	500	80	100	18,5	22,5	50	62,5	8	10	256,5	695
Burçak	5	25	12	15	--	--	--	--	--	--	17	40
Mercimek	0,5	12	--	--	--	--	--	--	--	--	0,5	12
Zeğrek	0,5	10	9	45	--	--	--	--	--	--	9,5	55
Izğın	--	--	--	--	1	4	--	--	--	--	1	4
Çehri ve Bağ'dan	--	105	--	200	--	29	--	--	--	50	--	384
Toplam Gelir											--	2877

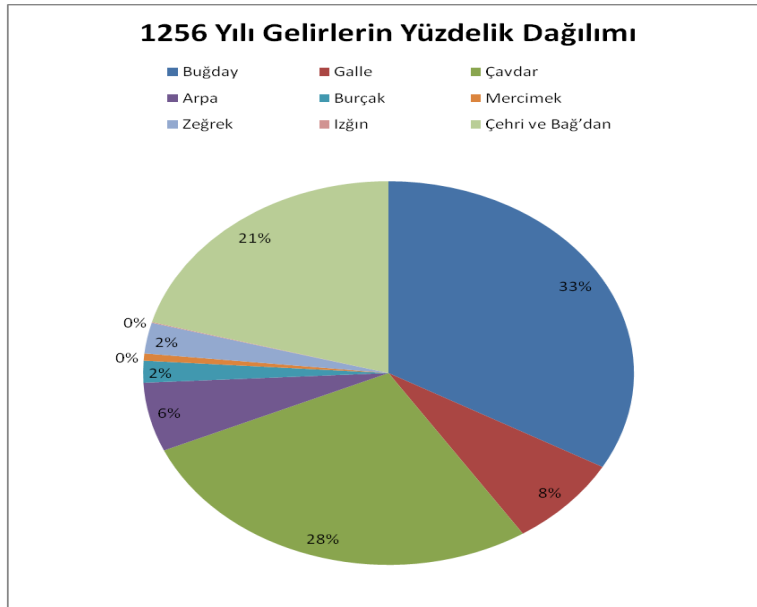
Grafik-2:

Tablo-10: Vakfın 1256 Rumi Yılına Ait Mahsul Çeşitleri, Yerleri ve Miktarları

Ürün	Cırlavuk		Yazır		Kemer		Zaviyecik		Kadıbağı		Toplam	
	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş	Kile	Krş
Buğday	14,5	435	57	427,5	14,5	108,5	--	--	3	22,5	89	993,5
Galle	3,25	78	23,5	141	--	--	--	--	2,5	10	29,25	229
Çavdar	40,5	810	--	--	3,5	17,5	--	--	--	--	44	27,5
Arpa	--	--	36	144	7,5	30	--	--	--	--	43,5	174
Burçak	2	32	5,25	21	0,5	2	--	--	--	--	7,75	55
Mercimek	0,75	18	--	--	--	--	--	--	--	--	0,75	18
Zeğrek	3,37	67,5	2	10	--	--	--	--	--	--	5,37	77,5
Izgın	--	--	--	--	0,5	2	--	--	--	--	0,5	2
Çehri ve Bağ'dan	--	344,5	--	197,5	--	29	--	--	--	50	--	621
Toplam Gelir											--	2997,5

Grafik-3:

5. Sonuç

Kayseri Cami-i Kebir Vakfı'nın iki yıllık gelir ve giderlerini ihtiva eden muhasebe kaydından hareketle, vakfın iktisadi durumu ve faaliyet alanları, gelir gider dengesi, meydana gelen değişimler ortaya konulmaktadır. Muhasebe tekniği açısından gelir ve gider olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Ancak defterdeki hesap kalemleri vakfın gelir ve gider

kalemlerine göre çeşitlilik arz etmiştir. Vakfın Rumi 1254 ve 1256 yılına ait gelirleri Cırlavuk köyünden 3112 kuruş; Yazır köyünden 1651 kuruş; Kemer köyünden 309 kuruş ve 10 para; Zaviyecik mezrasından 637,5 kuruş; Kadıbağı mezrasından 165 kuruş olmak üzere toplamda 5874 kuruş ve 30 para kaydedilmiştir. Söz konusu bu meblağın harcama alanlarını, başta vakfın mütevellisi olmak üzere camide hatip, imam, kayyım, ferraş, Cuma müezzini, cüzhan, sermahfil ve devrhan gibi vakfın ve caminin görevlilerine yapılan ödemeler oluşturmuştur. Diğer gider kalemleri arasında tamir masrafları ile öşür, muhasebe harcı, maaş-ı muharrir ve kitabet gibi vergi ve muhasebe harçları yer almıştır.

Cami vakfının iki yıla ait muhasebe kayıtlarına göre vakfın köy ve mezralarından elde edilen aşar gelirleri ağırlıklı olarak, başta buğday olmak üzere hububat ürünlerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra cehri ve bağların mukataalarından belli miktarda gelirler söz konusudur. Köy ve mezralardan elde edilen ürünlerin cinsleri, miktarları ve bedelleri verilirken cehri ve bağ gelirleri mukataa olarak verilmekte ancak nerelerden hasıl olduğu belirtilmemektedir. Dikkati çeken husus, iki yıla ait muhasebeye göre gelirlerin meblağ itibarıyla 1254 yılı için 2877 kuruş ve 10 para, 1256 yılı için 2997,5 kuruş olarak birbirine yakın miktarlarda gerçekleşirken, yıllara göre ürün bazında elde edilen miktarlar ile birim fiyatları arasında ise büyük farklılıkların söz konusu olmasıdır. Zira 1254 yılı için buğdaydan alınan öşre bakıldığında toplamda vakfa ait yerlerden 388 kile buğday için 1082 kuruş gelir kaydedilirken, 1256 yılı için buğdaydan 89 kile karşılığında 993,5 kuruş gelir kaydedilmiştir. Bu da 1256 yılında üretimde bir düşüşün fiyatlarda ise bir artışın olduğunu göstermektedir. Elbette bu farklılığı tespit ederken XIX. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'da görülen fiyatlardaki artışı, paranın değer kaybını, iç ve dış siyasi hadiseleri, değişik alanlarda sürdürülen ıslahat çalışmalarını, devletin içine düştüğü mali sıkıntıları ve aynı zamanda değişen dünya dengelerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Vakıf muhasebe kayıtları üzerinde yapılacak benzer çalışmaların, vakıflar ve buldukları şehirlerin iktisadi koşullarını ve faaliyetlerini daha yakından tanımaya ve anlamaya yönelik önemli katkılar sağlayacağı şüphesizdir. Zira vakfın harcama kalemleri vakfın fiilen yaptığı hizmetlerini belirlemede, gelir kalemleri de iktisadi faaliyet alanlarını ortaya koymada önemlidir.

KAYNAKÇA

BOA, *EV.d.* 10949.

BOA, *EV.d.* 17132.

BOA, *EV.d.* 20297.

ALKAN, Mustafa, "Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü", *OTAM*, Sayı: 19, Ankara 2006, s.13-31.

BERKİ, Ali Hikmet, "Hukukî ve İctimaî Bakımdan Vakıf", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: V, Ankara 1962, s.9-13.

_____, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerle Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1966.

BEŞİRLİ, Mehmet, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Tokat'ta Fiyatlar", *Belleten*, C. LXXIV, Sayı: 270, Yıl: 2010 Ağustos, s. 477-515.

ÇAM, Nusret, "Ulucami", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 80-81.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001.

DARKOT, Besim, "Kayseri", *İA*, C. 6, İstanbul 1993, s.484-491.

- DEMİRCAN ÖZIRMAK, Yasemin, *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992.
- DİLÇİN, Cem (Düzenleyen), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Ankara 1983.
- ERAVŞAR, Osman, "Cami-i Kebir (Ulu Camii, Sultan Camii)", *Kayseri Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, s. 295-300.
- EVLİYA ÇELEBİ BİN DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C. III, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 1999.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, "Vakıf", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 475-479.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çeviren: Ruşen Sezer, 14. Baskı, İstanbul 2009.
- İNBAŞI, Mehmet, *XVI. YY. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992.
- KABACIK, Mehmet, "177 Numaralı Halep Şer'îye Siciline (Evkâf Muhasebe Defterine) Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Halep Vakıflarının Gelir ve Giderleri", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Cilt: 6, Sayı: 8, Ekim 2013, s. 1115-1135.
- KARAKAŞ, Muhammed, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1997.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2, Ankara 1942, s.1-35.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul 1994.
- NAZİF, Ahmed, *Kayseri Tarihi (Mirat-ı Kayseriyye)*, Hazırlayan: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987.
- ONAY, Ahmet, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Camilerin Finansmanı", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C. 7, No: 18, Aralık 2009, s. 43-80.
- ÖMER HİLMİ EFENDİ, *İthaf-ül-Ahlâf fî Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.
- ÖNKAL, Ahmet -Nebi Bozkurt, "Cami-Dinî ve Sosyokültürel Tarihi", *DİA*, C. 7, İstanbul 1993, s. 46-56.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Vakfiye", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s.465-467.
- ÖZLÜ, Zeynep, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Göynük'te Fiyatlar", *Bilig*, Sayı: 39, Güz/2006, s.127-162.
- ÖZTÜRK, Mustafa, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)" *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: VII/1992, s. 167-190.
- _____, "Kayseri'de Fiyatlar (1785-1840)", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 1997, s. 279-290.
- _____, "Güney-Doğu Anadolu'da Fiyatlar", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, TTK, Ankara 1990, s. 99-121.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Menşei ve Tarihî Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983.
- _____, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. I-III, MEB, İstanbul 1993.
- PEŞTER, Zübeyde, *Vakfiyelerine Göre Kayseri Vakıfları (H.905-1115 / M. 1500-1700)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2001.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Sıvış Yılı Buhranları", *İ.Ü.İFM*, C. 27, No:1-2, İstanbul 1967-68, s. 75-111.
- SAYDAM, Abdullah, "Vakıf Anlayışında Yenilenme İhtiyacı ve XIX. Yüzyıl Ortalarında Trabzon Vakıfları", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIII, (2003), s. 185- 218.

- SOMUNCU, Mehmet, "Cehri Üretimi ve Ticaretinin 19. Yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, Ocak-Haziran 2004, s. 99-125.
- ŞAHİN, Cemile, "Osmanlı Toprak Sistemi Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, Cilt: 5, Sayı: 6, Aralık 2012, s. 434-461.
- ŞEKER, Mehmet, "Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, 1993, s. 1-18.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1996.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 2005.
- TANMAN, Baha, "Danışmendiler-Mimari", *DİA*, C. 8, İstanbul 1993, s. 474-477.
- TOZLU, Selahattin -Ümit Kılıç, "Erzurum Ziraat Tarihinden Notlar: Zeyrek", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 4, İlkbahar 2011, s. 101-115.
- TUZCU, Ali, "19. Yüzyıl Başlarından 20. Yüzyılın İlk Çeyreğine Seyyahların Gözüyle ve Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.527-552.
- ULUTAŞ, Songül, "Gelenekten Moderne Tarsus'ta Tarımsal Dönüşüm (1839-1856)" *History Studies*, C. 4, Kasım 2012, s. 447-466.
- UNAT, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK, Ankara 1988.
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011.
- WEHR, Hans, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, Düzenleyen: J. Milton Cowan, Beirut&Londra 1980.
- YAZIR, Elmalı M. Hamdi, *Ahkâmü'l-Evkaf (Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar)*, Hazırlayan: Nazif Öztürk, Ankara 1995.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakfı Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara 2003.
- _____, "Vakıf", *İA*, C. XIII, MEB, İstanbul 1993, s.153-172.
- YEĞEN, Ali, *Kayseri'de Tarihi Eserler*, Kayseri, 1993.
- YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2010.
- YÜKSEL, Hasan, "Vakfiye- Türk ve Osmanlı Tarihi", *DİA*, C. 42, İstanbul 2012, s. 467-469.

EK

BOA. EV.d. 10949

Nezâret-i Evkaf-ı Hümâyûn-ı mülûkâne mülhakatından medine-i Kayseriyye'de vâki' Câmi'-i Şerîf-i Kebir Vakfı'nın bâ-berât-ı şerîf-i âlî ber-vech-i iştirâk mütevellileri es-Seyyid Ahmed Efendi ve es-Seyyid İsmail Efendi ibn Abdullah nâm karındaşlar taleb ve iltimâslarıyla bin iki yüz elli dört ve elli altı Rumî senelerine mahsûben fakat iki sene müdette vakf-ı mezbûrun mâlından bi't-tevliye makbûz ve masrûflarının ehl-i mürtezikası olan câmi'-i şerîf hüddâmı ve hâlâ muhassıl-ı Kayseriyye ve sâir erbâb-ı vukûf-ı hâzirûn oldukları hâlde ma'rifet-i şer' ve meclis ma'rifetiyle rü'yet olunan muhasebesidir ki ber-vech-i âtî beyân olunur. Fi 25 Ra sene 57 (17 Mayıs 1841).

Kayseri kazâsında Sahra nâhiyesine tâbi' Cırlavuk karyesi mâlikânese vakf-ı mezbûrdan olmağla iki sene müdette husûle gelüb bâ-ma'rifet-i mütevelliyân-ı mezbûrân ahz olunan a'şâr-ı şer'iyyesi zikr ve beyân olunur.

Hinta	Çavdar	Şa'ir	Burçak	Mercümek	Zeğrek	Sene 1254
Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	
Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	
60	420	400	20	2	2	
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	
150	525	500	25	12	10	
Fi pâre 100	Fi pâre 50	Fi pâre 50	Fi pâre 50	Fi pâre 240	Fi pâre 200	
Hinta	Galle	Çavdar	Burçak	Mercümek	Zeğrek	Sene 1256
Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	Çâryek	
Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	
58	13	162	8	3	13,5	
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	
435	78	810	32	18	67,5	
Fi pâre 300	Fi pâre 240	Fi pâre 200	Fi pâre 160	Fi pâre 240	Fi pâre 200	

Öşür bedeli mukataa-i cehri ve bağât

Kuruş

105 sene 54

344,5 sene 56

449,5

Yekûn

3112

622 Berây-ı hums galle-i cihet-i tevliyet

2490

Sahhü'l-bâki

Minhâ el-ihracât

Berây-ı vazîfe-i hitâbet an mutasarrıfı el-Hâc Mehmed Efendi be- câmi'-i şerîf-i mezbûr	Berây-ı vazîfe-i sümün hisse-i imâmet an mutasarrıfı Madazlızâde Alim Efendi	Berây-ı vazîfe-i seb'a esmân hisse-i imâmet an mutasarrıfı es-Seyyid Ahmed ve es-Seyyid İsmail ve es-Seyyid Mustafa Efendiler
Bâ-sene Kuruş 60 2 <hr/> 120	Bâ-sene Kuruş 100 2 <hr/> 200	Bâ-sene Kuruş 625 2 <hr/> 1250

Masârifât-ı müteferrika lâzime-i câmi'-i şerîf-i mezbûr	Masârif-i ta'şiriyye el- vâki' sene 56	Berây-ı harç-ı muhâsebe
Sene 2 Kuruş 665	Kuruş 65	Sene 2 Kuruş 31

Berây-ı maâş-ı muharrer-i aklâm	Berây-ı ücret-i kitâbet-i muhâsebe
Sene 2 Kuruş 154	Kuruş 5

Yekûn

Kuruş
2490

Kazâ-i mezbûrde Sahra nâhiyesine tâbi' Yazır karyesi mâlikânesinin galleşi câmi'-i şerîf-i mezbûre hademesine meşrûta olmağla iki sene müdette husûle gelen a'sâr-ı şer'iyye ve sûret-i taksimleri beyân olunur.

Hinta	Çavdar	Şa'ir	Burçak	Zeğrek
Kile	Kile	Kile	Kile	Kile
120	40	80	12	3
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
300	50	100	15	45
Fi pâre 100	Fi pâre 50	Fi pâre 50	Fi pâre 50	Fi pâre 200

Sene 1254

Hinta	Galle	Şa'ir	Çavdar	Burçak	Zeğrek	Sene 1256
Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	
57	23,5	36	00	5	2	
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Rub' 1	Kuruş	
427,5	141	144	00	Kuruş	10	
Fi pâre 300	Fi pâre 240	Fi pâre 160		21	Fi pâre 200	
				Fi pâre 160	200	

Öşür bedel-i cehri ve bağât mukataa-i kadimesi

Kuruş

200 Sene 54

197,5 Sene 56

397,5

Yekûn mahsûl sene 2

Kuruş

1651

31 Berây-ı masârif-i ta'şiriye el-vâki' sene 56

1620 Sahnü'l-bâki

Minhâ el-ihracât

Sûret-i taksimi mecmûu on iki sehim itibariyle olmağla şerh verildi.

Berây-ı vazîfe-i su yolcu be
çeşme-i Keçeci

Sehim 1

Sene 2

Kuruş 135

Berây-ı vazîfe-i müezzin
ve ser-mahfil ve devrhân
an mutasarrıfı es-Seyyid
Hafız Halil be-câmi'-i
şerîf-i mezbûr

Sehim 5

Sene 2

Kuruş 675

Berây-ı vazîfe-i kayyum ve
ferraş an mutasarrıfı es-
Seyyid Mehmed Emin ve
es-Seyyid Ahmed be-câmi'-
i merkum

Sehim 2

Sene 2

Kuruş 270

Berây-ı vazîfe-i müezzin-i
Cuma ve cüzhân an
mutasarrıfı Pilavcı(?) oğlu
Mehmed Efendi

Sehim 2

Sene 2

Kuruş 270

Berây-ı vazîfe-i diğ
er müezzin-i Cuma ve cüzhân
an mutasarrıfı Siyavuş oğlu
Mustafa Efendi

Sehim 2

Sene 2

Kuruş 270

Merkum elli altı senesi fevt
olub hissesi mahlûl ve Evkaf-ı

Bu dâhi fevt olub hissesi
mahlûl ve Hazine'ye aittir.

Hümâyûn Hazinesi'ne aittir. Müteveffâ-yı mezbûrun hayatında zimmetinde taalluk eden kuruş 193 pâre 10 Hazine-i celîleye ait olub teslim olunan kuruş 76,5 pâre 10	Kezâlik zimmet-i müteveffâyâ taalluk eden kuruş 193 pâre 10 Kezâlik Hazine-i celîleye ait olub teslim kılınan kuruş 76,5 pâre 10
---	---

Yekûn

Kuruş

1080	Ber müceb-i şart-ı vâkîf ashâb-ı cihâtın makbûzâtı
386,5	Müteveffiyân-ı mezbûrânın zimmetlerine taalluk eden
153,5	Mahlûl bakiyesi olarak teslim-i Hazine-i Âmire olunan

1620

Kazâ-i mezbûr muzâfâtından Kemer karyesi mâlikânesinin gallesi iki bin dört yüz dirhem itibariyle yüz dirhem hissesi câmi'-i şerîf-i mezbûrda imâm olanlara ve yüz otuz üç dirhem hissesi müezzîn olanlara meşrûta olmağla hissehâ-i merkumenin iki senesi müddette hasilât-ı vâkıa-i makbûzesi beyân olunur.

Hinta	Çavdar	Şa'ir	Izgın		
Kile	Kile	Kile	Kile		
14	23,5	18,5	1		
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş		
35	29,5	22,5	4		
Fi pâre 100	Fi pâre 50	Fi pâre 50	Fi pâre 160		
					Sene 1254
Hinta	Çavdar	Izgın	Şa'ir	Burçak	
Kile	Kile	Kile	Kile	Kile	
14,5	3,5	0,5	7,5	0,5	
Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	
108,5 pâre 10	17,5	2	30	2	
Fi pâre 300	Fi pâre 200	Fi pâre 160	Fi pâre 160	Fi pâre 160	
					Sene 1256

Öşür bedel-i cehri ve bağât-ı kadim mukataaları

Kuruş

29	Sene 54
29	Sene 56

58

Yekûn mahsûlât

Kuruş Pâre

309 10 Berây-ı eimme ve müezzîn-i merkumun ber-mûceb-i şart-ı vâkîf

Kazâ-i mezbûre Sahra nâhiyesine tâbî' Zaviyecik mezrâası der-karye-i Mancusun mâlikânesinin gallesi câmi'-i şerîf-i mezbûrda müezzîn-i Cuma ve cûzhân olanlara meşrûta olmağla sâlifü'z-zikr iki senelik hasılât vak'ası beyân olunur.

Hinta	Şa'ir
Kile	Kile
230	50
Kuruş	Kuruş
575	62,5
Fi pâre 100	Fi pâre 50

Mezra olmak münâsebetiyle bir sene zer' olunub diğêr senesi hâlî kalmağla iş bu elli altı senesi mezruâtтан hâlî olduğu şerh verildi.

Yekûn

Kuruş

637,5 Berây-ı müezzîn-i Cuma ve cûzhân ber-muceb-i şart-ı vâkîf

Sâlifü'z-zikr müezzîn-i Cuma ve cûzhân cihetlerine mutasarrıflar olub müteâkiben fevt olan Mehmed Efendi ve Mustafa Efendi'nin iş bu mezra dâhi ber-mucebi- şart-ı vâkîf uhdelerinde olarak mahlûl olmuş ise de bâlâda muharrer elli dört senesi hasılâtı hayatlarında zimmetlerine taalluk etmiş olduğu bi't-tahkik iş bu mahalle şerh verildi.

Kazâ-i mezbûrda vâki' Kadıbağrı mezrası mâlikânesinin gallesi on iki sehim itibarıyla bir sehim hissesi câmi'-i şerîf-i merkumda kayyum ve ferraş olanlara meşrûta olmağla mâru'l-beyân iki senelik hasılât vâkiası beyân olunur.

Hinta	Şa'ir	Sene 254
Kile	Kile	
9	8	
Kuruş	Kuruş	
22,5	10	
Fi pâre 100	Fi pâre 50	

Hinta	Şa'ir	Sene 256
Kile	Kile	
3	2,5	
Kuruş	Kuruş	
22,5	10	
Fi pâre 100	Fi pâre 160	

Öşür bedel-i cehri ve mukataa-i kadimesi
Kuruş

50 Sene 54
50 Sene 56

100

Yekûn hâsılât

Kuruş

165 Berây-ı kayyum ve ferraş be-câmi'-i şerîf-i mezbûr bâ-şart-ı vâkîf

Câmi'-i şerîf-i mezbûr şehir-i Kayseriyye'de Ayasofya mesâbesinde olub el-yevm ma'mûr ve derûnunda salât-ı hamse-i mefrûza cemaâtle edâ olunmakta ve çent nefer dersiâm efendiler leyl ve nehâr tedris ile meşguller ve hademesi dahi hizmetlerini rü'yette kusurları olmadığı ve câmi'-i şerîf-i merkumun levâzımâtından olan yağ ve mum ve şem'-i asel masârifi diğer şunun bunun vakıflarından müretteb senevî bilâ noksan idare olmakta ve muhtac-ı ta'mir oldukça sâye-i şahânedede ashâb-ı hayrât taraflarından ta'mir ve termîm oluna geldiği alâ tarikü's-şöhret ve tevâtir ihbâr-ı ehl-i vukûf ile ber-nehc-i şer'-i mütelhakkık olmağın iş bu mahalle şerh verildi.

Mühür

Çavuşzâde Mehmed İzzet el-Müvellâ hilâfeten bi-medine-i Kayseriyye nemmakahu el fakir ileyhi subhânehu gufire leha.

Fi 13 Şevval sene 57 (28 Kasım 1841).